

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

© 2015 РЕШЕТНЯК О. І., ЗАЙКА Ю. А.

УДК 338.46:37(477)

Решетняк О. І., Зайка Ю. А.

Організаційно-економічний механізм формування освітніх кластерів в Україні

Мета статті полягає у розробці організаційно-економічного механізму формування освітніх кластерів для забезпечення зростання конкурентоспроможності вищої освіти в Україні. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було обґрунтовано необхідність створення освітніх кластерів за рахунок усунення внутрішньої конкуренції в освітньому середовищі в певній галузі економіки та реалізацію принципів партнерства і взаємовигідного співробітництва, які створять умови для досягнення синергетичного ефекту та підвищення конкурентоспроможності сфери вищої освіти. У результаті дослідження було запропоновано організаційно-економічний механізм формування освітніх кластерів в Україні, який установлює зв'язок між освітніми установами, підприємницькими структурами та органами влади. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є визначення ступеня залучення підприємницьких структур при фінансуванні освітніх програм, а також розробка механізму державного регулювання державно-приватного партнерства при створенні освітніх кластерів.

Ключові слова: освітні кластери, конкурентоспроможність сфери освіти, організаційно-економічний механізм, державно-приватне партнерство

Рис.: 3. **Бібл.:** 8.

Решетняк Олена Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

Email: reshetele@yandex.ru

Зайка Юлія Андріївна – здобувач, кафедра економіки підприємства, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (вул. Лермонтовська, 27, Харків, 61000, Україна)

Email: juliya.vovchenko@rambler.ru

УДК 338.46:37(477)

UDC 338.46:37(477)

Решетняк Е. И., Зайка Ю. А. Организационно-экономический механизм формирования образовательных кластеров в Украине

Reshetniak O. I., Zaika Y. A. Organizational and Economic Mechanism of Forming Educational Clusters in Ukraine

Цель статьи заключается в разработке организационно-экономического механизма формирования образовательных кластеров для обеспечения роста конкурентоспособности высшего образования в Украине. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, была обоснована необходимость создания образовательных кластеров за счет устранения внутренней конкуренции в образовательной среде в определенной области экономики и реализация принципов партнерства и взаимовыгодного сотрудничества, которые создадут условия для достижения синергетического эффекта и повышения конкурентоспособности сферы высшего образования. В результате исследования был предложен организационно-экономический механизм формирования образовательных кластеров в Украине, который устанавливает связь между образовательными учреждениями, предпринимательскими структурами и органами власти. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении являются определение степени привлечения предпринимательских структур при финансировании образовательных программ, а также разработка механизмов государственного регулирования государственно-частного партнерства при создании образовательных кластеров.

Ключевые слова: образовательные кластеры, конкурентоспособность сферы образования, организационно-экономический механизм, государственно-частное партнерство

Рис.: 3. **Библ.:** 8.

Решетняк Елена Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономики предприятия, Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия» (ул. Лермонтовская, 27, Харьков, 61000, Украина)

Email: reshetele@yandex.ru

The aim of the article is to develop an organizational and economic mechanism of forming educational clusters for enhancing the competitiveness of higher education in Ukraine. By analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of many scientists there has been justified the necessity of creating educational clusters by eliminating internal competition in the educational environment in a particular area of the economy and implementing the principles of partnership and mutually beneficial cooperation, which will create the conditions for achieving synergy effects increasing the competitiveness of higher education. As a result of the study there has been proposed an organizational and economic mechanism of forming educational clusters in Ukraine, which establishes a link between educational institutions, business organizations and governmental authorities. Prospects for further research in this direction are to determine the degree of involvement of business structures in financing of educational programs, as well as to develop mechanisms of state regulation of public-private partnership at creating educational clusters.

Keywords: educational clusters, competitive education, organizational and economic mechanism of public-private partnership

Fig.: 3. **Bibl.:** 8.

Reshetniak Olena I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Enterprise Economy, Kharkiv University of Humanities (vul. Lermontovska, 27, Kharkiv, 61000, Ukraine)

Email: reshetele@yandex.ru

Zaika Yuliya A. – Applicant, Department of Enterprise Economics, Kharkiv University of Humanities (vul. Lermontovska, 27, Kharkiv, 61000, Ukraine)

Email: juliya.vovchenko@rambler.ru

Заїка Юлія Андріївна – соискатель, кафедра економіки підприємств, Харківський гуманітарний університет «Народная українська академія» (ул. Лермонтовская, 27, Харків, 61000, Україна)

Email: juliya.vovchenko@rambler.ru

Постановка проблеми. У сфері української вищої освіти відзначається скорочення кількості абітурієнтів, тоді як кількість українських абітурієнтів в університетах Західної Європи збільшується. Так, за останні п'ять років їх кількість збільшилася в 5 разів. Українські абітурієнти віддають перевагу університетам Англії, Швейцарії, Німеччини, Франції, Чехії, що надають, на їхню думку, більш якісну освіту. При цьому українські дипломи не завжди визнаються в Європі, а зарубіжні роботодавці не вважають кваліфікацію українських випускників ВНЗ досить високою. Однією з основних причин цих тенденцій є зниження рівня професійної освіти вітчизняних ВНЗ.

Звоління у вирішенні даного питання може призвести до подальшого знецінювання вітчизняної освіти, а розширення міжнародного ринку освітніх послуг за рахунок збільшення на ньому кількості зарубіжних філій та представництв навчальних закладів призведе до того, що вітчизняні навчальні заклади стануть остаточно неконкурентоспроможними. Зміни, що відбуваються у навчальному просторі, вимагають розробки нових форм регулювання, контролю та стимулювання розвитку сфери освіти. Процес розробки нових способів підтримки сфери освіти за рахунок створення інтегрованих структур ставить перед органами державного управління завдання модернізації чинного механізму регулювання [1].

Збільшення кількості неконкурентоспроможних українських ВНЗ призводить до необхідності впровадження значущих змін у концепцію модернізації вищої освіти. Реалізація концепції модернізації сфери вищої освіти в Україні може здійснюватися тільки в інноваційному середовищі, яке передбачає кластерний підхід в організації процесів взаємодії під час навчання.

Освітній кластер являє собою сконцентровану групу взаємопов'язаних з урахуванням досягнення спільної мети компаній і організацій, які діють у сфері освіти і отримують можливість швидкого обміну інформацією, спільного використання унікальних ресурсів, впровадження інновацій. У результаті взаємодії всіх учасників освітнього кластера (навчальних установ, підприємницьких структур та органів державної влади) повинні створюватися додаткові конкурентні переваги за рахунок ефекту масштабу, охоплення та синергії.

Проблеми формування освітніх кластерів у своїх працях розглядали А. І. Галімова, А. О. Дроздовська, О. П. Жук, Н. П. Захарова, О. А. Семенова, А. К. Семів, Н. А. Корчагіна, В. І. Куценко, О. В. Куклін, С. Н. Растворцева, Н. А. Черепівська, Є. І. Чучалова, П. Д. Шимко та інші [1–6].

Мета даної статті полягає у розробці організаційно-економічного механізму формування освітніх кластерів, спрямованих на забезпечення зростання конкурентоспроможності вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Освітні кластери в Україні дозволять сформувати конкурентоспроможну

модель розвитку сфери вищої освіти за рахунок оптимізації всіх освітніх та організаційних процесів, орієнтації на досягнення єдиної, в рамках одного кластера, для всіх його учасників мети. Успішність процесів організації та регулювання середовища особистісно-професійного розвитку кадрового потенціалу країни в певних професійних аспектах залежить від вибору чинників інтеграції, стратегічного бачення майбутніх перспектив розвитку підприємств та відповідних галузей економіки.

Формування конкурентоспроможних випускників може забезпечуватися при посиленні взаємодії учасників освітнього кластера в рамках даної галузі. Територіальна близькість усіх елементів освітнього кластера також може сприяти збільшенню концентрації інформації та підвищує швидкість обміну нею серед учасників освітнього процесу.

Необхідне формування ефективного освітнього кластера, що підвищує конкурентоспроможність сфери вищої освіти. Ефективний освітній кластер може розглядатися як кластер, який володіє високою продуктивністю внаслідок підвищеної інноваційної активності, готовим продуктом якого є конкурентоспроможні на внутрішньому і зовнішньому ринках знання і, як кінцевий продукт освітнього процесу, конкурентоспроможні на ринку праці фахівці, що володіють компетенціями, затребуваними підприємницькими структурами.

Підвищення конкурентоспроможності сфери вищої освіти за допомогою формування освітніх кластерів, а саме – можливість досягнення довгострокових конкурентних переваг може забезпечуватися за рахунок залучення інвестицій у розвиток сфери освіти від підприємницьких структур. Зростання інвестицій в освітній кластер, підвищення частки фінансування освітньої діяльності за рахунок небюджетних джерел фінансування, перекадення функцій забезпечення фінансової підтримки на підприємницькі структури, які зацікавлені в підвищенні конкурентоспроможності випускників профільних ВНЗ, є провідними критеріями оцінки освітнього кластера [3].

Вищим органом управління, який координує роботу освітнього кластера, є його координаційна рада, яка створюється на основі формованого ресурсного центру з представників підприємницької сфери, викладачів ВНЗ, науковців, представників місцевих органів влади та громадських організацій, зацікавлених у діяльності даного освітнього кластера.

Основними функціями координаційної ради є стратегічне планування та внесення коректив залежно від результатів роботи і ступеня адаптації освітнього кластера до економічних умов, а також тактичне планування, пов'язане з реалізацією заходів щодо залучення фінансових ресурсів та їх розподілу, виявлення потреб ринку праці та бізнес-структур, визначення вимог до освітніх програм та їх коригування залежно від визначених потреб.

Органи влади повинні забезпечувати державне регулювання та підтримку освітньої, наукової, інноваційної та інших видів діяльності в освітньому кластері [5].

Після визначення складу учасників освітнього кластера, а також визначення ядра і функцій, що виконуються ним, необхідно здійснити формування механізму функціонування освітнього кластера.

Етапи формування організаційно-економічного механізму освітнього кластера:

1. Визначення пріоритетних напрямків діяльності та розвитку освітнього кластера (формування стратегії розвитку).
2. Розробка механізму формування кластера: виявлення всіх учасників, які зацікавлені у посиленні взаємозв'язків у процесі навчання і формування певних компетенцій; визначення принципів функціонування кластера; виявлення основної (загальної) стратегічної мети і приватних цілей учасників, формування стратегії розвитку; визначення взаємозв'язків і взаємозалежності, що утворюються всередині кластера; розробка нормативних актів, положень і правил забезпечення

функціонування освітнього кластера.

3. Формування організаційної структури та структури управління освітнім кластером і реалізація механізму його функціонування включає наступні дії: визначення членів координаційної ради; формування складу комітетів; формулювання функціональних обов'язків учасників кластера; визначення масштабів спільної діяльності учасників, що пропонують ринку однотипні товари або послуги; формування кадрового складу підприємств і організацій кластера для здійснення конкретної діяльності; укладення угод між усіма учасниками освітнього кластера.

Основою формування і розвитку освітніх кластерів мають стати управлінські структури, що повинні виконувати функції координації між навчальними закладами, бізнес-структурами та органами державного і місцевого управління. Профільні ресурсні центри мають здійснювати збір необхідної інформації, а також сприяти комунікації між усіма учасниками освітнього кластера. Механізм взаємодії всередині освітнього кластера наведено на рис. 1.

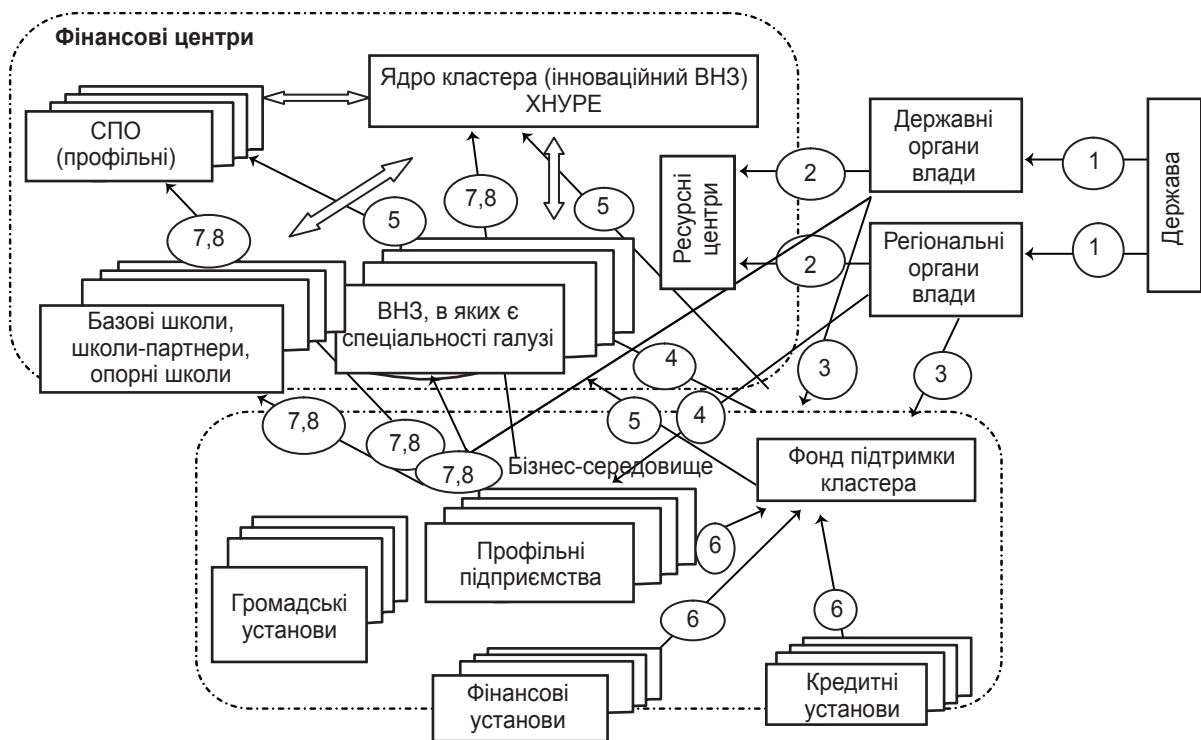

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм формування освітніх кластерів*

*Розроблено автором

Позначення:

1 – виникнення кластерної ініціативи з боку держави (ініціювання формування освітніх кластерів);

2 – визначення державними або муніципальними органами виконавчої влади підприємств і організації (ресурсних центрів), що здійснюють організаційне та економічне регулювання формування та розвитку освітніх кластерів;

3 – створення державними або муніципальними органами виконавчої влади інвестиційних фондів, що здійснюють фінансову підтримку розвитку кластерних ініціатив за рахунок коштів учасників кластерного об'єднання на основі державно-приватного партнерства;

4 – мотивування підприємницьких структур до участі в освітньому кластері (пільги, преференції, податковий кредит тощо);

5 – фінансування комплексних програм освітніх кластерів, ініційованих суб'єктами підприємництва з коштів фонду;

6 – фінансування комплексних програм освітніх кластерів, ініційованих суб'єктами підприємництва з коштів фонду;

6 – фінансування фонду підтримки розвитку кластера з боку підприємницьких структур, кредитних і фінансових установ;

7 – пряме фінансування освітніх програм з боку підприємницьких структур;

8 – донесення до навчальних установ інформації про потреби підприємницьких структур, участь у розробці програм навчання;

9 – формування компетентних випускників виходячи з потреб підприємницьких структур.

Основною метою формування освітніх кластерів є підвищення конкурентоспроможності сфери вищої освіти з підготовки фахівців певних спеціальностей. Так, у даний час розглядається можливість створення в Харківському регіоні освітнього кластера ІТ-галузі.

Однак для кожного освітнього кластера може бути сформована стратегія розвитку залежно від поточного та пріоритетного стану в майбутньому, визначення напрямів підвищення своєї конкурентоспроможності, розвитку та пошуку конкурентних переваг [7].

У роботі запропоновано наступну послідовність оцінювання конкурентоспроможності факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ у процесі створення освітнього кластера в регіоні. Загальну схему проведення дослідження представлено на рис. 2, що включає наступні етапи:

Перший етап. Оцінка факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ сфери вищої освіти України, які впливають на її конкурентоспроможність і створення освітніх кластерів.

Мета аналізу – визначення факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ сфери вищої освіти в Україні відповідно до визначених проблемних зон і оцінки перспектив і напрямів розвитку освітнього кластера.

Інструменти проведення аналізу: PEST-аналіз, який дозволяє здійснити комплексну оцінку впливу зовнішніх факторів на сферу вищої освіти; SNW-аналіз, на підставі якого може бути проведено аналіз факторів внутрішнього середовища сфери вищої освіти.

Спільне використання цих методів діагностики можливості створення освітнього кластера дозволить підвищити достовірність результатів і наданих рекомендацій. Перевагою сукупності пропонованих методів аналізу є їхня комплексність, багатоаспектність і можливість отримання результатів, на підставі яких може бути здійснено порівняння зі сферою вищої освіти інших країн, оцінка проблемних зон.

В роботі також запропоновано використання наступного алгоритму з метою вибору факторів для стратегічного аналізу:

1. Формування списку факторів впливу на розвиток сфери вищої освіти в Україні на підставі логічного аналізу.
2. Оцінка експертами факторів впливу зовнішнього середовища:
 - а) формування гіпотези про вплив чинників на розвиток сфери вищої освіти;
 - б) оцінка критеріїв за методом Делфі;
 - в) побудова гістограми розподілу і оцінка узгодженості думок експертів;
 - г) формування списку факторів;

Рис. 2. Послідовність оцінювання конкурентоспроможності факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ у процесі створення освітнього кластера*

*Розроблено автором

3. Оцінка рівня впливу кожного фактора на конкурентоспроможність створюваного освітнього кластера на підставі думок експертної групи.

Результат: перелік внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають конкурентоспроможність освітнього кластера.

Другий етап. Розробка стратегії формування та розвитку освітнього кластера.

Мета проведення – визначення стратегії розвитку освітніх кластерів на підставі проведення SWOT-аналізу.

У результаті передбачається здійснити проведення SWOT-аналізу, який дасть можливість оцінити сильні та слабкі сторони формування освітнього кластера. Цей вид

аналізу найбільш повно характеризує фактори внутрішнього і зовнішнього середовищ, а також дозволяє оцінити ступінь впливу кожного з факторів на досягнення очікуваних результатів.

Результат: матриця SWOT-аналізу та рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності сфери вищої освіти України та обґрунтування вибору стратегії розвитку освітніх кластерів.

На підставі обраної стратегії розвитку освітнього кластера необхідно сформулювати конкретні цілі, які повинні бути досягнуті. Послідовність визначення пріоритетних напрямів стратегічного розвитку освітнього кластера наведено на рис. 3.

Рис. 3. Послідовність визначення пріоритетних напрямів стратегічного розвитку освітнього кластера

Крім того, при створенні освітніх кластерів виникає безліч питань, пов'язаних із визначенням рівня ризику, соціально-економічної ефективності і досягнення синергетичного ефекту в системі [8].

Оцінка соціально-економічної ефективності від реалізації освітньої кластерної політики може розглядатися в п'яти аспектах: наявності у регіоні / території конкурентних переваг для розвитку освітнього кластера в конкретній галузі економіки; наявності конкурентоспроможних підприємств, які включають до складу освітнього кластера та фінансують освітні програми на умовах державно-приватного партнерства; географічної концентрації і близькості до ВНЗ, які готують відповідних фахівців (даний аспект може бути не актуальним в умовах глобалізації та підвищення мобільності людських ресур-

сів); широтою учасників освітнього кластера і наявності «критичної маси», акумулюванню у відповідних навчальних установах, що володіють необхідними ресурсами; наявністю зв'язків і координації взаємодії між учасниками освітнього кластера.

Висновки. Формування освітніх кластерів дозволить забезпечити підвищення конкурентоспроможності сфери вищої освіти в Україні за допомогою: забезпечення умов цілісного, системного розвитку сфери вищої освіти з урахуванням взаємозв'язків окремих її елементів; усунення внутрішньої конкуренції в освітньому середовищі в певній галузі економіки та реалізації принципів партнерства і взаємовигідного співробітництва, за рахунок яких може бути забезпечено досягнення синергетичного ефекту; інтеграції всіх елементів сфери вищої освіти в

Україні, за рахунок формування інформаційних потоків і підвищення рівня централізації прийняття управлінських рішень з питань забезпечення відповідності попиту на певні спеціальності (визначення необхідного набору компетенцій) з боку підприємницьких структур та підготовки відповідних фахівців вищими навчальними закладами; вдосконалення процедур і правил, що регламентують взаємодію всередині окремих освітніх кластерів; забезпечення оптимізації розподілу ресурсів на умовах державно-приватного партнерства для досягнення росту ефективності підготовки фахівців; забезпечення систематизованого розвитку інфраструктури сфери вищої освіти в Україні відповідно до новітніх світових досягнень науки і техніки; мінімізації витрат часу і ресурсів споживачів освітніх послуг; створення єдиної інформаційної бази, що відображає всі процеси в освітньому кластері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куклін О. В. Економічні аспекти вищої освіти : монографія / О. В. Куклін. – К. : Знання України, 2008. – 331 с.
2. Семів Л. К. Вплив вищої освіти на формування людського капіталу в умовах переходу до економіки знань / Л. К. Семів, Р. А. Семів // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 15–26.
3. Жук О. П. Кластерний підхід у процесі оптимізації системи вищої освіти України / О. П. Жук, Л. О. Дроздовська // Вісник ОНУ ім. Мечнікова. – 2013. – Т. 18., вип. 1/3. – С. 151–153.
4. Шимко П. Д. Развитие региональных кластеров высшего профессионального образования в условиях глобализации / П. Д. Шимко // Экономика образования. – 2009. – № 4. – С. 57–72.
5. Галимова Л. И. Образовательный кластер как механизм инновационного развития производственной деятельности / Л. И. Галимова // Вестник Казанского технического университета. – 2009. – № 5. – С. 125–127.
6. Захарова Н. П. Образовательный кластер региона / Н. П. Захарова // ВЛГУ : электронный журнал. – 2007. – Ч. 2, № 18 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journal.vlsu.ru/index.php?id=1869>
7. Reshetniak O. I. The Prospects of Development of Ukraine's Economy through the Creation of Integrated Educational Clusters / O. I. Reshetniak, Yu. A. Zaika // Бізнес Інформ. – 2015. – № 7. – С. 48–53.
8. Решетняк Е. И. Формирование образовательных кластеров: оценка синергетического эффекта / Е. И. Решетняк // Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». – Х., 2015. – Т. 21. – С. 246–254.

REFERENCES

- Galimova, L. I. "Obrazovatelnyy klaster kak mekhanizm innovatsionnogo razvitiia proizvodstvennoy deiatelnosti" [Education Cluster as a mechanism of innovative development of industrial activity]. *Vestnik Kazanskogo tekhnicheskogo universiteta*, no. 5 (2009): 125-127.
- Kuklin, O. V. *Ekonomichni aspekty vyshchoi osvity* [Economic aspects of higher education]. Kyiv: Znannya Ukrainy, 2008.
- Reshetniak, O. I., and Zaika, Yu. A. "The Prospects of Development of Ukraine's Economy through the Creation of Integrated Educational Clusters". *Biznes Inform*, no. 7 (2015): 48-53.
- Reshetniak, E. I. "Formirovaniye obrazovatelnykh klasterov: otsenka sinergeticheskogo effekta" [Formation of educational clusters: assessment synergies]. *Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrainska akademiia»* vol. 21 (2015): 246-254.
- Semiv, L. K., and Semiv, R. A. "Vplyv vyshchoi osvity na formuvannya liudskoho kapitalu v umovakh perekhodu do ekonomiky znan" [The impact of higher education on the formation of human capital in the transition to a knowledge economy]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2009): 15-26.
- Shimko, P. D. "Razvitie regionalnykh klasterov vysshego professionalnogo obrazovaniia v usloviiakh globalizatsii" [The development of regional clusters of higher education in the context of globalization]. *Ekonomika obrazovaniia*, no. 4 (2009): 57-72.
- Zhuk, O. P., and Drozdovska, L. O. "Klasternyi pidkhid u protsesi optymizatsii systemy vyshchoi osvity Ukrainy" [The cluster approach in the optimization of higher education in Ukraine]. *Visnyk ONU im. Mechnikova* vol. 18, no. 1/3 (2013): 151-153.
- Zakharova, N. P. "Obrazovatelnyy klaster regiona" [Education Cluster region]. <http://journal.vlsu.ru/index.php?id=1869>